

*Выдающемуся сыну казахского народа
государственному и общественному деятелю
Фазылу Каримовичу Карибжанову посвящается*

СЛАВНЫЙ СЫН ЗЕМЛИ КАЗАХСКОЙ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
FOLIANT

Астана-2013

УДК 94 (574)
ББК 63.3(5 Каз)6-8
С 47

*Выпущено по программе «Издание социально важных видов литературы» Комитета информации и архивов
Министерства культуры и информации Республики Казахстан*

Составитель Карибжанов Х.С.

Редакционная коллегия: К. Салыков, Ж.С. Карибжанов,
В.Ф. Карибжанов, Е.А. Карибжанова

Материалы подготовили: Е.А. Карибжанова, В.Ф. Карибжанов,
М. Абсаметов

Ответственный редактор: Карибжанова Е.А.

С 47 Славный сын земли казахской: Сост. Карибжанов Х.С. –
Астана: Фолиант, 2013. — 392 с.

ISBN 978-601-292-692-7

В данную книгу, посвященную 100-летию со дня рождения выдающегося государственного и общественного деятеля Казахстана, славного сына земли казахской Фазыла Каримовича Карибжанова, вошли воспоминания соратников, друзей, родных и близких, а также посвященные ему стихи и поэма. Все они рассказывают о славном жизненном пути и трудовой деятельности Ф.К. Карибжанова – от рядового сельского агронома до Председателя Президиума Верховного Совета Казахской ССР.

Уверены, что читатели встретят книгу с большим интересом, ибо человека, о котором говорится в ней, всегда окружали люди, питавшие к нему большую благодарность и любовь, а в ответ он проявлял к ним неизменное уважение и благородство души. Жизнь Ф.К. Карибжанова является отражением сложной исторической эпохи в развитии Казахстана.

УДК 94 (574)
ББК 63.3(5 Каз)6-8

ISBN 978-601-292-692-7

© Карибжанов Х.С., сост., 2013
© Издательство «Фолиант», 2013

Какимбек САЛЫКОВ,

*поэт, государственный
и общественный деятель*

СЛАВНЫЙ СЫН ЗЕМЛИ КАЗАХСКОЙ

Исполнилось 100 лет со дня рождения славного сына казахского народа, видного государственного и общественного деятеля, выдающегося организатора сельскохозяйственной отрасли страны Фазыла Каримовича Карибжанова. На всех постах, где бы он ни трудился, оставил добрый след трудолюбивого, требовательного, в то же время добропорядочного деятеля с чистым сердцем и большим умом.

О Фазыле Каримовиче я впервые услышал из уст Файзуллы Сергазина, в то время секретаря Карагандинского областного комитета партии. После десятилетней работы на шахтах Жезказгана в 1965 году меня избрали секретарем парткома Жезказганского горно-металлургического комбината им. К.И. Сатпаева. Этот партийный комитет был в номенклатуре ЦК КПСС, и меня для утверждения пригласили в Москву. Знал, что в Кремлевской больнице находится на лечении секретарь Карагандинского обкома партии Ф. Сергазин, и мне, знавшего его по приездам в Жезказган, сам бог велел навестить и справиться о состоянии его здоровья. Когда я зашел в палату, едва скрыл свой испуг, увидев его тяжелое состояние. Он был рад этой встрече и не скрывал свои чувства о моих стихах, появлявшихся в Карагандинской областной газете. Когда я высказал свое мнение о полученных мною от него уро-

ках при двух встречах в Жезказгане, он взволнованно заговорил о Фазыле Каримовиче Карибжанове как о своем учителе. Говорил он трогательно, с большим волнением и особым уважением. И тут же вспомнил слова Вольтера: «Иной и на втором месте блесстит, и его блеск отражается на том, кто занимает первое место». И далее продолжил: «Вот эти гениальные слова можно целиком и полностью отнести к Фазыл ага. Как второй секретарь областного комитета партии он в Караганде успешно развернул многогранную деятельность. Я его ученик, и в Караганде немало таких учеников, которые составляют «школу Карибжанова». В работе он был строг и весьма требователен, а в оценке людей справедлив, он меньше наказывал, а больше прощал. В обыденной жизни он был прост и ясен, вежлив и открыт. Его знание казахской и русской литературы удивляло всех, кому посчастливилось бывать с ним вместе». Эти слова вызвали большую радость во мне, ибо я мечтал узнать побольше об этом легендарном человеке. Ведь многие карагандинцы с таким же уважением вспоминали бывшего второго секретаря обкома партии.

О Ф. Карибжанове я немало узнал и от его студенческих друзей: Шафика Чокина – «Халық қаһарманы», академика НАН РК, Хасена Нуркеева – бывшего председателя Павлодарского облисполкома, первого заместителя Целинного крайисполкома. Особенно Хасен Нуркеевич, как однокашник по Сибирскому сельскохозяйственному институту, вспоминал его очень часто. Из всего сказанного я извлек: это был человек, весьма чуткий к людям и их нуждам, высоко ценивший деловую обстановку среди друзей и товарищей по работе. Обдуманый и деловой подход к любому вопросу жизни Фазыла Каримовича исходили от чистого сердца и здравого ума. Он верил людям и сам умел убеждать собеседника, выполнял строго обещания, данные им.

Фазыл Каримович Карибжанов родился 24.11.1912 года в ауле Айбас (ныне Жанан) Шарбакульского района Омской области Российской Федерации. Через год после его рождения скончался

отец – Карим Карибжанов, и в раннем детстве по трагической случайности Фазыл лишился одного глаза. На попечении матери Алипы остались четверо детей: Айтхожа, Сейтхожа, Баткен, Фазыл. Годы эти были трудными и в России, и в Казахстане. Алипа апай была женщиной весьма собранной и деловой, сумевшей воспитать своих четверых детей, да еще Салима – сына Айтхожи. Сын Салима – Жанибек Салимович Карибжанов – известный в республике государственный деятель, бывший заместитель Премьер-министра РК, аким трех областей, министр сельского хозяйства РК, полномочный и чрезвычайный посол РК в Китайской Народной Республике, вице-спикер Мажилиса Парламента РК. По казахским национальным обычаям, на младшего сына возлагается ответственность за весь очаг, объединяющий самых близких родственников, так что на Фазыла Каримовича была возложена главная ответственность по оказанию помощи матери, по надзору за всеми Карибжановыми по велению обычаев предков.

Когда при подготовке к созданию своей поэмы о Ф.К. Карибжанове «Эхо эпохи» посетил аул Жанан Шарбакульского района, я заметил уважительное отношение всех жанановцев к плееде Карибжановых и особенно к Фазылу Каримовичу за его постоянное духовное влияние. Верно говорят: «С родника начинается Родина», с любимого отношения к своему очагу, аулу у Фазыла ага родилась неиссякаемая любовь ко всем людям, с кем ему приходилось учиться, жить и трудиться, а самое главное – беззаветная преданность и любовь к родному Казахстану. Вообще, Шарбакульский район Омской области дал родному Казахстану таких выдающихся деятелей Родины, как Жумабай Шаяхметов, Кошке Кемегеров, Фазыл Карибжанов, Жанибек Карибжанов и другие, поэтому другой раз весь этот район кажется частью Северо-Казахстанской области. Шарбакульцы беззаветно любят Казахстан, и историческая Родина отвечает им тем же.

Первоначальное образование Фазыл Каримович получил в родном ауле, а затем с помощью родных и близких, несмотря на труд-

ные условия жизни, поступает в Омске на рабфак. Следует отметить, что активному школьнику дает направление Шарбакульский районный комитет комсомола. Поступив на рабфак в 1929 году, закончил учебу в 1933-м. В том же году поступил в Сибирский сельскохозяйственный институт в г. Омск. Молодой Фазыл с трудностями, связанными не только с материальными условиями, а еще и с изучением русского языка, справился успешно, что ему позволило учиться на «отлично» на всех курсах одного из крупнейших в России высшего учебного заведения. Мне было весьма приятно, когда я посетил этот ВУЗ в 2006 году и увидел на доске почетных выпускников, окончивших с «золотыми дипломами», обоих Карибжановых: и Фазыла, и Жанибека.

Ф.К. Карибжанов после окончания института в 1938 году первоначально работает агрономом-полеводом в Знаменском районе Омской области. В том же году его направляют руководителем сортоиспытательного участка в город Кокшетау, а затем – начальником сортоиспытательного участка в г. Петропавловск. Его появление на этом посту интересно описывает Римма Столярова, дочь Петра Сидоровича Столярова, ведавшего хозяйством сортоиспытательного участка до приезда Ф. Карибжанова: «Отец сказал, что на нашем участке будет новый начальник. Приехал худощавый молодой человек, казах, он был очень скромно и бедно одет. Но, как оказалось в дальнейшем, прост в общении, веселый, много шутил, смеялся. Несмотря на большую занятость в работе, Фазыл Каримович всячески старался помочь и помогал детям в учебе, находил время поиграть с нами». В те годы младшей – Римме – было шесть лет, старшей сестре Валентине – 16, а средней сестре Лидии – 14. Впоследствии, в 1944 году, Фазыл и Лидия создали свой очаг. Семья и родственники Столяровых с большой любовью вспоминают о молодом Фазыле Каримовиче не только как о большом труженике, но и как о большом друге семьи.

В годы Великой Отечественной войны Фазыл Карибжанов работал в тылу. Его трудолюбие принесло весьма весомые резуль-

таты. Продукция Петропавловского сортоиспытательного участка, где работал Фазыл Каримович начальником, на московской выставке была признана лучшей и награждена грамотой ВДНХ. Именно эти семена обеспечили высокий урожай Северному Казахстану, а затем и всей республике. Война научила вести упорную борьбу за высокий урожай, за сохранность каждого килограмма зерна. Именно в этом деле Ф. Карибжанов показал пример беззаветной службы и высокие организаторские способности.

В сентябре 1941 года Ф. Карибжанова перевели в Северо-Казахстанский обком партии, где он за три года прошел ступени роста от инструктора до заведующего сельскохозяйственным отделом. В 1945 году он выдвигается на пост заместителя заведующего отделом сельского хозяйства Центрального комитета Компартии Казахстана. В 1946 году Ф. Карибжанов избирается вторым секретарем Карагандинского обкома партии и в 1951 году – председателем облисполкома.

В характеристике, подготовленной ЦК КП Казахстана в декабре 1946 года, отмечается: «За период работы в аппарате ЦК КП(б) Казахстана тов. Карибжанов зарекомендовал себя грамотным, культурным и энергичным работником... Большое внимание уделял организации труда в совхозах, оказывая им на местах практическую помощь». Эти слова характеристики не надуманные, а взяты из самой жизни, из конкретных дел, проводимых в то время Карибжановым как крупнейшим специалистом сельского хозяйства. Я хочу особо подчеркнуть энергичность и умение оказывать практическую помощь на местах. Эти качества и тогда, и сегодня были и будут добрым примером для руководящих работников нашей республики. В 1945 году Фазыл Карибжанов был отмечен высокой наградой – орденом «Знак Почета». Так Родина оценила его труд в годы войны, в тылу ради победы над гитлеровским фашизмом.

Ф. Карибжанов, работая вторым секретарем Карагандинского обкома партии, обращал особое внимание на два проблемных вопроса времени. Во-первых, нужно было ликвидировать тяже-

лые последствия войны, когда на селе основными трудовыми ресурсами были старики и дети, намного снизилась урожайность и продуктивность животноводства. Во-вторых, наращивая темпы восстановления народного хозяйства республики, оказывалась большая помощь восстановлению разрушенного войной народного хозяйства западных регионов Советского Союза. Из Казахстана шли эшелоны с зерном, металлом, углем, оборудованием и другой продукцией промышленности и сельского хозяйства. Во всех этих исторических делах в Карагандинской области было немало вложено труда Фазылом Карибжановым. Караганда в те годы переживала процесс своего формирования, и с каждым годом город становился все краше, чище и наряднее. Бурно развивалась угольная промышленность области как третьей угольной кочегарки Советского Союза. Карсакапай, Балхаш, Жезказган, Темиртау с каждым днем наращивали свои темпы выпуска промышленной продукции. В этой истории развития индустриальной Караганды заложена история жизни Фазыла Карибжанова. За умелую работу в Карагандинской области в 1947 году Карибжанов был награжден вторым орденом «Знак Почета».

В 1951 году Ф. Карибжанов выдвигается заведующим сельскохозяйственным отделом ЦК Компартии Казахстана, а в 1953 году – министром сельского хозяйства республики. 23.02.1954 года состоялся Пленум ЦК КПСС, на котором было принято решение по увеличению производства зерна и освоению целинных и залежных земель в Казахстане. Для руководства республикой были направлены видные партийные работники П.К. Пономаренко, Л.И. Брежнев, соответственно первым и вторым секретарями ЦК Компартии Казахстана. Секретарем ЦК Компартии Казахстана по сельскому хозяйству был избран Ф. Карибжанов. Это решение для того времени было крупнейшим выдвижением большого знатока сельского хозяйства республики и признанием его преданности делу и заслуг. Так, главный специалист республики в сельском хозяйстве стал секретарем ЦК, патриархом земледельцев Казахстана.

В 1956 году Казахстан сдал первый миллиард пудов зерна. К концу 1955 года в Казахстане действовал 631 совхоз, из них 337 были вновь образованными в течение года. Из 90 тысяч работающих на полях целинных областей автомашин 60 тысяч прибыло из других регионов страны. К тому же прибыло 13 тысяч комбайнеров с комбайнами из соседних областей. Фазыл Карибжанов в те годы провел большую работу по обследованию и отбору пахотно-пригодных земель. При этом он задействовал ученых-почвоведов, землеустроителей, агрономов и гидрологов казахстанской подготовки. Он действовал в штабе, который руководил работой по освоению целинных земель, как Кутузов в Бородинском бою. Целина для казахского народа принесла немалые осложнения, особенно по спаду процентного соотношения казахов по сравнению с другой частью населения, что способствовало появлению языковых барьеров, снизивших востребованность родного языка. Эти вопросы ныне получили новые пути развития, старые трудности активно преодолеваются. Во всяком случае, Казахстан стал государством хлебным. За проделанную работу по освоению целины Фазыл Карибжанов был награжден орденом Ленина, высшей наградой того времени.

В декабре 1957 года Ф.К. Карибжанов был избран вторым секретарем ЦК Компартии Казахстана. Для представителя казахского народа это выдвижение было большим событием, ибо секретарь ЦК всегда посылался в те годы из Москвы. Для выполнения служебного долга в этой высокой должности ему помог опыт, приобретенный во время руководства в сельском хозяйстве республики. В части руководства промышленностью Ф. Карибжанову большую услугу оказал опыт, приобретенный в Карагандинской области. Немало было сделано в республике по улучшению жилищно-бытовых условий и медицинского обслуживания населения, на что Фазыл Каримович всегда уделял пристальное внимание. Крупным событием в 1958 году стало завершение строительства телестудии в Алматы, начало вести свои передачи

Казахское телевидение. За ходом строительства телестудии внимательно и самым требовательным образом следил второй секретарь ЦК. Так он становился крупным политическим деятелем.

Немало внимания Ф. Карибжанов уделял творческим организациям, хорошо следил за развитием казахской и русской литератур. Как рассказывали друзья, он наизусть читал отрывки из «Евгения Онегина» А.С. Пушкина, стихи Магжана Жумабаева знал лучше самих литераторов, Абая пел всегда. Хасен Нуркеев рассказывал: «В компаниях на встрече друзей он не мог веселиться без домбры и всегда начинал с песни «Көзімнің қарасы». В газете «Правда» от 12 декабря 1958 года появилась статья Ф. Карибжанова «Культура, вдохновляемая великими идеями», которая была посвящена декаде казахского искусства в Москве. В статье он отметил, что «за годы царизма на территории Казахстана не было построено ни одного театрального здания, не было и квалифицированных кадров с необходимым творческим опытом». И тут же приводит: «Сейчас в Казахстане работает 19 театров, в том числе Театр оперы и балета им. Абая, консерватория, хореографическое и художественное училища».

Он с особой гордостью, радостью и благодарностью в статье отмечает большой труд композитора-музыковеда А.В. Затаевича, собравшего более 2300 произведений казахского народа и изложившего их в нотной записи впервые. В самом деле, это было открытием самобытного и богатого духовного мира казахского народа. Эта статья Ф. Карибжанова открыла миру достижения литературы и искусства Казахстана. В ней он подчеркнул: «Мы с благодарностью воспримем товарищескую, нелицеприятную критику, деловой разбор деятелей литературы и искусства Москвы». В самом деле, такие смотры были и отчетом перед Москвой, и школой покорения вершин русской и западной культур. Мухтар Ауэзов в дневниковых записях пишет: «На Фазыла Каримовича можно положиться, он высокоморален, человечен, у него доброе горячее сердце, я рад, что встретил тако-

го человека». Наши ведущие писатели М. Ауэзов, С. Муканов, Г. Мусрепов и другие делились с ним своими литературными идеями, творческими мыслями. Запросто обсуждали вопросы развития литературы Запада и Востока, особенно своей родной литературы и искусства. Известный драматург Калтай Мухамеджанов писал: «Он был для меня эталоном человечности, который действительно переживал за нас – за казахскую литературную молодежь, ревностно относился к развитию национальной культуры». Примеров, когда Фазыл Каримович защищал молодых талантливых людей от резких нападков идеологических работников партии, очень много. Запомнился среди писателей случай, когда при обсуждении одного из потерпевших острую критику спектаклей К. Мухамеджанова, он сказал: «Вы талантливо пишете о молодых, когда же напишете о нас, стариках?» Тогда ему было всего сорок семь лет. Зато критики от идеологии умолкли и последовали справедливой оценке Карибжанова.

В марте 1960 года Ф. Карибжанов был избран Председателем Президиума Верховного Совета республики. За короткое время работы и здесь он оставил добрый след, в частности научил работников аппарата внимательно относиться к приему населения, их письменным просьбам по тем или иным вопросам жизни и труда. Высокую моральность он проявлял во всех случаях рассмотрения как больших государственных, так и малых, относящихся к нуждам простого труженика. При этом он строго требовал давать ответы с указанием принятых мер.

На высоком посту Фазыл Каримович работал недолго. 25.08.1960 года в возрасте 48 лет он скончался. В медицинских заключениях была запись: рак легких. Так, совершенно рано ушел из жизни один из лучших сынов казахского народа, видный государственный и общественный деятель, добрый, мудрый, жизне-радостный человек. Фазыл Каримович похоронен в Алматинском парке имени 28 гвардейцев-панфиловцев. Тем самым руководство республики оказало ему самую высокую честь как выдающейся

личности страны, заступнику идей дружбы народов и гуманизма на Земле. Академик М.К. Козыбаев на вечере памяти, посвященном 90-летию Ф.К. Карибжанова, сказал: «Мы оцениваем его сегодня как великого человека своего времени – видного государственно-го деятеля, внесшего огромный вклад в экономическое развитие республики». Лучше не скажешь.

Фазыл Карибжанов был прекрасным семьянином, он с любимой супругой Лидией Петровной, которую все родственники называли Лидия женгей, прожили прекрасную совместную жизнь. После смерти Фазыл ага она воспитала его наследников – трех сыновей: Жана (1944), Олега (1948) и Валерия (1952), вырастила, вывела их на славную дорогу жизни. Особым уважением она пользовалась у матери Фазыла Каримовича Алипы апай, которая души не чаяла в ней и любила как свою родную дочь. Все эти отношения сложились в те дни, когда Фазыл Каримович был жив, подавал высокие примеры уважительного отношения к Столяровым, как к своим родным отцу и матери. Таким образом, он перенес в эту интернациональную семью добрый обычай казахов, когда мы тещу признаем и уважаем как родную мать, а тестя – как родного отца.

Когда вспоминаешь сказанное друзьями и родственниками об отношении к ним Фазыла Каримовича, невольно приходят на ум слова Конфуция: «Учение мое состоит единственно в том, чтобы иметь чистое сердце и любить своего ближнего как самого себя». Фазыл ага «как самого себя» любил ближних, и они отвечали ему тем же. Все это показывает, каким он был жизнерадостным и человеколюбимым, большим государственным деятелем, славным гражданином любимой Родины.

Кто бы о нем ни писал или говорил, ясно одно: жизнь без отца и без одного глаза дали ему с ранних лет спокойствие духа и разумную уверенность в себе. Со временем все, что есть в мире прекрасного, благородного, красивого и идеального вселилось в его человеколюбивое сердце. Его высокие чувства, жизненные уст-

ремления были направлены на решение нужд людей, задач родины и времени. Где бы он ни работал – отлично справлялся со всеми ответственными и большими делами, всегда достигал неизменных успехов. Видимо, секрет в том, что в годы войны привык работать и «за того парня», к этому благородному трудолюбию прибавилось и умение применять накопленные знания в конкретном деле. Мухтар Ауэзов говорил о его «высокой моральности и большой человечности», Калтай Мухаметжанов назвал его «эталоном человечности», Манаш Козыбаев – «великим человеком своего времени». Да, безвременно ушел из жизни славный сын земли казахской, прекрасный пример высокой духовности, большой человечности.

На его смерть поэт Прокопьев написал:

*«Мы все склонили головы у гроба,
Платки омыли горькою слезой.
Он умер, повторяем снова, снова,
Строитель общества с огромною душой».*

Да, верно, что ушел человек, гражданин, высокая личность с «огромною душой». Его в тот час оплакивали Каныш Сатпаев, Мухтар Ауэзов, Сабит Муканов, Габит Мусрепов, Жумабек Ташенев, Ильяс Омаров и с ними – весь Казахстан.

«Люди, будьте человечны! Это Ваш первый долг», – говорил Жан-Жак Руссо. Фазыл Каримович Карибжанов всегда выполнял этот долг.

Наступило 100-летие Фазыла Карибжанова. Думаю, что суверенный Казахстан, особенно североказахстанцы, карагандинцы и Астана, с великим уважением отметят эту важнейшую дату и примут все меры по увековечению памяти этого великого гражданина нашей страны.

*Астана,
29.10.2012 г.*

ТАРИХТА ІЗІ САЙРАП ЖАТЫР

Қазақ елінің іргесі берік, шаңырағы биік болуы жолында жан аямай күрескен қайраткерлерді еске алғанда, есімі Жұмабай Шаяхметов, Жұмабек Тәшенев сынды саңлақтармен қатар аталатын бір тұлға бар. Ол – көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Фазыл Кәрібжанов. Жақында ғана қазақ баспасөзінің қарашаңырағы «Егемен Қазақстан» газеті бас редакторының орынбасары қызметіне тағайындалған танымал қаламгер, Парламент Мәжілісінің бұрынғы депутаты Жарасбай Сүлейменовтің есімі елімізге жақсы танымал азамат, мемлекет және қоғам қайраткері Жәнібек Сәлімұлы Кәрібжановпен сұхбатында Фазыл Кәрімұлының өмір жолы, қызметі, қайраткерлік, адамгершілік қасиеттері, болмыс-бітімі жайлы әңгіме қозғалады.

– Жәнібек Сәлімұлы, біздің әңгімеміз елім деп еңіреп өткен, қазақ жерінің гүлденуі үшін аямай тер төккен, бүгін халқы туғанына жүз жыл толуына орай еске алып жатқан ірі мемлекет және қоғам қайраткері, сіздің атаңыз, осылай деп айтсақ дұрыс па, Фазыл Кәрімұлы Кәрібжанов тұлғасы төңірегінде өрбімек. Дегенмен, осы әңгімеге көшпес бұрын Фазыл Кәрімұлының кіндік қаны тамған Шарбақкөл туралы сөз сабақтай кету артық емес сияқты. Шарбақкөл – Жұмабай Шаяхметов, Фазыл Кәрібжанов сынды мемлекет қайраткерлерінің, алаштың атақты ақыны Қошқе Кемеңгерұлының туып-өскен жері. Осының өзі-ақ ойға жетелейді, көп жайдан сыр ұқтыратын сияқты. Шарбақкөл туралы сіз не білесіз?

– Менің ұлы атам Кәрім мен ұлы әжем Әлипаның Айтқожа, Сейітқожа, Бәткен және Фазыл деген төрт баласы болған. Әкем – Сәлім Айтқожадан туғанмен, ұлы әжем Әлипаның, үлкен шаңырақтың тізгінін ұстап қалған Фазекеннің тәрбиесін алды. Соған қарағанда, Фазыл Кәрімұлы маған шын мәнінде ата болып келеді. Ал Шарбақкөлге ойыссақ, бұл өңір – ерекше жер, қасиетті мекен. Табиғатын суреттеудің өзі бір ғанибет! Айнала қарағайы, қайың-терегі аралас қалың ормандар, моншақтай мөлдіреген көлдер... Бір сөзбен айтқанда, сулы да нулы, шырайлы да шұрайлы жер. Сірә, аталарымыз қоныс таңдағанда қателеспеген. Біздің туып-өскен жеріміз – Айбас ауылының орналасқан жері де тамаша, тұрмысқа өте қолайлы еді.

– Шарбақкөл қазір Ресейдің Омбы облысына қарайды ғой. Бұл жерді қазақтар қай кезден мекендей бастады екен?

– Ақсақалдар «Бұл – түпкі өз жеріміз, біздің ежелгі мекеніміз» дейтін. Айтса айтқандай, ол өңірде қазақтар біршама тығыз орналасқан. Тарихын қазбаласаң тереңге кетеді. Демек, үлкендеріміздің біз кірме емеспіз, өз жерімізде, атажұртымызда отырмыз деулерінің негізі бар ма деймін.

Айбас ауылының атағы кеңге жайылған. Ежелден қазақы қалпын сақтаған, бірлігі мықты ауыл. Онда қазақ орта мектебі бар. Фазыл Кәрімұлы осында егін егіп, мал өсірумен айналысқан қарапайым отбасында өмірге келді. Өкінішке қарай, бесіктен белі шықпай жатып, бір жасында әкесінен айырылады. Осылай ойламаған жерден шиеттей төрт баламен жесір қалған ұлы әжеміз Әлипа тағдыр мойнына ілген қиыншылықтарға мойымай, тұрмыстың ауыр азабын тарта жүріп, балаларын өсіріп, ержеткізді, ешкімнен кем қылған жоқ. Ауылдастары бұл отбасының ұйымшылдығын, бір-біріне деген бауырмалдығын әлі күнге жыр қылып айтады. Расында да, сол бір қиын-қыстау кезеңде, отбасында түсіністік, ынтымақ-бірлік болмаса, ел қатарына қосылу қиын еді.

– Сіз Фазыл Кәрімұлын көрген шығарсыз. Ол кісі үлкен қызметке іліккеннен кейін үнемі ат үстінде болды ғой. Туған жеріне қаншалықты жиі соғып жүрді?

– Фазыл атамизбен байланысымыз үзілген жоқ. Ол кісі қайда жүрсе де ауылын ұмытпайтын. Өте жұмысбасты болды ғой, соның өзінде жылына бір рет, кейде екі рет ауылға соғып, шешесінің, ағайын-туғандарының амандығын біліп тұрды. Бала болсақ та атамиздың адамгершілігін, кішіпейілділігін сезінетінбіз.

Менің есімде, ылғи ауылға түнделетіп келеді. Сол кезде бұл кісі неге түнде жүреді деп ойлаушы едім. Кейін түсіндім. Жұмысы әрдайым басынан асып жататындықтан, жолға кеш шығады екен ғой. Жол алыс, Көкшетау, Қызылтуды басып, Шарбақкөлге жеткенше біраз уақыт өтеді. Және ол кезде қазіргідей жүйрік көліктер болған жоқ.

Үйіміз шағын, анамыз бізге төсекті сәкіге салады, опыр-топыр жатамыз. Бір күні қаннен-қаперсіз ұйықтап жатқанбыз. Әкеміздің «Тұрындар, тұрындар, ағатайларың (біз бәріміз ол кісіні осылай атайтынбыз) келді» деген даусы естілді. Күні бойы ұй шаруасымен айналысып, арасында ойынды соғып, кешке ұшып жығылатын біз, әрине, атып тұра қоймаймыз, көрпенің астынан сығалап, әліптің артын бағамыз. Сөйткенше болған жоқ, бір топ адам сау етіп үйге кіріп келді. Ағатайым жалғыз жүрмейтін. Өте көпшіл адам болды. Әкем тұр-тұрлап жатыр. «Сәлім, сен балаларды қозғама, қазір олардың нағыз ұйықтайтын шағы ғой, біз де көп отырмаймыз, демаламыз» деп басу айтып жатыр ол кісі.

Ағатайым келгенде біздің үйге кісі сыймай кетеді. Ауылдың үлкен-кішісі – бәрі жиналады, сәлем береді, жоғары жақтың әңгімесін тыңдаймыз дейді. Бір күні бір қызық оқиға болды. Ауылымызда бір бастықсымақ бар еді, сол кісі бір топ адамның үстіне кіріп келді де, бірден төрге озбақ болды. Ағатайым үлкендер бар жерде ешқашан төрге шықпайтын, сол жолы да төменірек отырған. Ақырын ғана «Басеке, бері келіңіз, төр ақсақалдардікі, біздің орнымыз мына жақта. Бастық болсақ, біз жұмыста бастықпыз» деді. Жұрттың бәрі күліп жатыр. Әлгі кісі қызарақтап, ағатайымның қасына отыра кетті.

Үлкендердің айтуларына қарағанда, өте зерек, білімге құштар болыпты. 1929 жылы ауылдағы мектептің бесінші сыныбын аяқ-

тағаннан кейін Шарбақкөл аудандық комсомол комитетінің жолдамасымен оқуын жұмысшы жастар факультетінде жалғастырады. Оны тәмамдаған соң, 1933 жылы Омбыдағы Сібір академиясына түседі. Кезінде бұл академик Н.В. Цицин, профессорлар А.Д. Стольгоне, Т.Т. Петров сынды ғалымдарымен аты шыққан өте ірі әрі беделді оқу орны болатын. Кейін одан бірнеше институт бөлініп шықты. Атамыз мұнда да жақсы оқиды. Бірақ тұрмысы ауыр болса керек. Осы институтта білім алған, кейін Қазақстан Ғылым академиясын басқарған академик Шафық Шөкиннің «Фазыл екеуімізге сырттан көмектесетін ешкім болмады. Көбіне ашқұрсақ жүреміз, әйтеуір жастықпен білінбейді. Күндіз оқу оқысақ, кешке, түнде жұмысқа жегілеміз, вагондардан жүк түсіреміз, басқа да қара жұмыстарды атқарып жүрдік» деп жазғанын оқығаным бар.

Өзінің еңбек жолын атамыз қатардағы агрономдықтан бастайды. Арада үш жыл өткеннен кейін, 1941 жылы Солтүстік Қазақстан облыстық партия комитетінің ауыл шаруашылығы бөлімінің меңгерушісі болып тағайындалады.

– Бұл елімізге неміс-фашист басқыншылары баса-көктеп кірген кез ғой...

– Иә, алапат соғыс өрті тұтанған қиын-қыстау заман. Бала кезінде қапылыста бір көзін зақымдап алған атамыз соғысқа қатысқан жоқ. Ол тылда уақытпен санаспай еңбек етті, бар күш-жігерін ауыл шаруашылығын дамытуға жұмылдырды. Сөйтіп, өзін ауыл шаруашылығының білгір ұйымдастырушысы ретінде таныта білді. Соның нәтижесінде елдің жоғары марапаттарына ие болып, 1945 жылы Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті ауыл шаруашылығы бөлімінің меңгерушісі қызметіне жоғарылатылады. Ал соғыс аяқталғаннан кейін Қарағанды облыстық партия комитетінің екінші хатшысы, облыстық атқару комитетінің төрағасы болады. Ол жаңа қызметтеріне де құлшына кірісіп, жан аямай еңбек етеді. Оған сол кездері атамызбен бірге қызмет істеген, кейін белгілі ғалым атанған философия ғылымының докторы Ж. Жандосов-

тың «Қарағандының Қазақстанның өнеркәсіп орталығына айналуына Фазыл Кәрімұлының қосқан үлесі өте зор. Біз тәулігіне 12-16 сағат жұмыс істедік. Ол барлық мәселелерге алаңдайтын. Дүкендерге қандай өнімдер түсіп жатыр, шахтерлердің киімі жылы ма, бүтін бе, жастар немен айналысуда, осы және басқа мәселелерді ұсақ-түйек демей, қалт жібермей қадағалап отырды. Ол жұмысшы жастармен жиі араласатын. Олардың білім алуына, өсуіне қамқорлық жасап отырды. Өзінің еңбегін, қызметін бұлдамайтын, ашық, ақжарқын, өте қарапайым еді» деген сөздері дәлел бола алады. Айтса айтқандай, атамның ғана еңбегі деуден аулақпын, осы жылдары (1946-1951 жж.) Қарағанды облысы ерекше қарқынмен дамиды. Теміртаудағы металлургия комбинатының 3 прокат станы, екі мартен пеші іске қосылады. Қарағандыда көмір өндіретін 6 жаңа шахтаның жұмысы жолға қойылады. Осылай 1950 жылы республикада көмір өндіру соғысқа дейінгі деңгейден 2,5 есе асып түседі. Сол жылдардағы еңбегі үшін ол екінші мәрте «Құрмет Белгісі» орденімен марапатталады. Ал 1953 жылы Ауыл шаруашылығы министрі болып тағайындалады.

– Осы арада бір сұрақ қойғым келіп отыр. Жұрттың бәрі ол кісіні Кәрібжановтар әулетінің көшбасшысы ретінде атайды. Шын мәнінде солай ма? Жалты Фазыл Кәрімұлы сіздің өмір жолын таңдауыңызға, қалыптасуыңызға қаншалықты әсер етті?

– Ол кісі қайтыс болғанда мен он екі жастағы бала едім. Дәл сол уақытта атамдай боламын деп армандадым десем, кейбіреулер асыра айтқандық деп түсінер. Бірақ кейін мектепті бітірер кезде, мамандық таңдауда ол кісіні еске алып, айтқан ақыл-кеңестерін ой таразысына салып барып шешім қабылдадым. Атам сияқты ауыл шаруашылығы маманы болуға ұйғардым.

– Қазақ бата бергенде «Әкеден ұл туса игі, әке жолын құса игі» деп жақсының жолын тілеп жатады. Сізді де атаңыздың жолы адастырмаған секілді.

– Иә, атамыз – біраз қызметтің тізгінін ұстаған адам. Жоғарыда Қарағанды облыстық партия комитетінің екінші хатшысы

болғанын айттық. Содан кейін осында облыстық атқару комитетін басқарды, Ауыл шаруашылығы министрі болды. Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің екінші хатшысы, республика Жоғарғы Кеңесі Президиумының Төрағасы қызметтерін атқарды. Абай атамыз «болмасаң да ұқсап бақ» деген ғой, дәм жазып, мен де атам оқыған жоғары оқу орнының табалдырығынан аттадым. Мәселе тіпті қызметте емес. Менің ғылым жолымен кетуіме де болатын еді. Ауыл шаруашылығы институтын тәмамдап, агроном-экономист дипломын алғаннан кейін мамандығым бойынша еңбек жолымды бастадым. 1975 жылы Мәскеудегі Бүкілодақтық кибернетика ғылыми-зерттеу институтының аспирантурасына оқуға түсіп, «Ауыл шаруашылығы механизациясының экономикалық-математикалық нұсқасы» деген тақырыпта диссертация қорғадым. Институт басшылығы мені осында қызметке қалдырды, лабораторияға басшылық жасауды сеніп тапсырды. Жас маман үшін бұл үлкен қызметтің. Сол жерде қалып қоюыма да болатын еді. Бірақ елге оралсам деген ой мазалай берді. Атам бізді осыған үйретті. Ол кісі «Өз халқыңа қызмет еткеннен артық ештеңе жоқ» дейтін әркез. Сөйтіп елге оралып, 1982-1987 жылдары Торғай облысындағы Октябрь ауданына қарасты «Заря коммунизма» кеңшарының бас экономисі, Панфилов атындағы кеңшардың директоры, Торғай облыстық агроөнеркәсіптік комитеті төрағасының бірінші орынбасары, одан кейінгі екі жылда Қазақстан Агроөнеркәсіптік комитеті төрағасының бірінші орынбасары, Ауыл шаруашылығы министрі қызметтерін атқардым.

– *Фазыл Кәрімұлы да ауыл шаруашылығы саласын басқарды ғой.*

– Ол кездегіні біздің заманмен салыстыруға тіпті болмайды, тың игеру кезі, қол қысқа, аласапыран... Соның өзінде 1956 жылы Қазақстан тұңғыш рет миллиард пұт астық алды. Оған атамыздың да қосқан үлесі ескеріліп, 1957 жылы Кеңес Одағының ең жоғары марапаты – Ленин орденіне ие болды. Осы жылдың аяғында

қызметі де жоғарылап, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің екінші хатшылығына сайланады.

– Осы жерде ел аузында жүрген бір оқиға ойыма оралып отыр. XX съезде бұған дейін Қазақстанды басқарып келген Леонид Брежнев СОКП Орталық Комитетінің хатшысы қызметіне сайланады да, ол өзінің орнына И. Яковлевті, екінші хатшылыққа Н. Журинді ұсынып, Мәскеудің келісімін алып келеді. Қызметі жоғарылаған адамның көңіл күйі қандай болатыны белгілі ғой, Л. Брежнев те ойында ештеңе жоқ, өзінің ізбасарларын Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бюро мүшелеріне таныстыра бастайды. Сонда қазақтың біртуар ұлдарының бірі, сол кезде Жоғарғы Кеңес Төралқасының Төрағасы қызметін атқарып жүрген Жұмабек Тәшенев «Қазақстандағы игерілген тың жер, одан өндірілген астық көлемі әлемге әйгілі. Бұл күрделі өзгерістерді жүзеге асыруда қазақ халқы, партия ұйымы тәрбиелеген кадрлар өздерінің қабілетін көрсетті. Миллиондаған адамдар келіп, жүздеген кеңшарлар пайда болды. Оларға орысша атаулар берілді. Оған қазақтардың қарсылықтары болмады. Үлкен істе талай саңлақтар өсті. Аудан, облыстарда, орталық аппаратта, министрліктерде екінші хатшыға лайық қазақ азаматтары аз емес. Мынау отырған ОК-нің ауыл шаруашылығы жөніндегі хатшысы Фазыл Кәрібжанов кімнен кем? Ол екінші хатшылыққа жарамай ма? Сондықтан осындай дайын тұрған кадрларды көзге ілмеу мені таңғалдырады. Мен мұны қазақ кадрларына сенімсіздік не білгісі келмегендік деп түсінемін» деп ойындағыны ақтара салып, Л. Брежневті қатты састырған ғой. Бұл, сөз жоқ, көзсіз ерлік еді. Сондай-ақ осы сөздердің астарынан сол кезде іскер басшы, білікті ұйымдастырушы ретінде қалыптасып қалған қайраткер Фазыл Кәрібжановтың тұлғасын да көреміз. Тәшеневтің өзінен сондай баға алған Фазыл атамыз осал болмағаны ғой.

– Қазақтың тарихында Жүмекеңдей арыстар көп емес. Атамыз – сол кісілермен үзеңгілес болудың бақытына бөленген жан. Ал шынына келсек, Жүмекең көп мәселелерде атамызбен ақылдасып отырды, оны аға деп арқа тұтты. Мысал үшін айтатын болсақ, тың игеру бірден басталып кеткен жоқ. Ол ең алдымен сол кезде Қазақстанды басқарып отырғандардың қарсылығына тап болды. Осы мәселемен Н. Хрущев Ж. Шаяхметовті Мәскеуге шақыртқанда, Ж. Тәшенев Ауыл шаруашылығы министрі Фазыл Кәрібжановтан осындай жағдай бар, сіз қалай ойлайсыз деп сұрайды. Сонда атамыз мұндай қадамның қазақ еліне әкелетін жақсылықтарына тоқтала келіп, зардабы да қазаққа аз болмайтынын, алдымен мал басының күрт кемитінін, келімсектердің қаптайтынын, жат көбейсе қазақ тілінің халі мүшкіл болатынын ашық айтыпты. Мұның соңы немен аяқталғаны тарихтан белгілі. Хрущев Ж. Шаяхметовті қызметінен тайдырып тынды. Фазыл атамыз тың игеруде осылай сақтық танытқанмен, кейін өзіне жүктелген міндеттерді адал атқарды. Тың игеру қазақ даласына орасан зор өзгерістер әкелді. Тың игерілетін облыстарда ғана бір жыл ішінде 337 кеңшар құрылып, егістік жер көлемі 17 млн. гектарға дейін ұлғайды. Ол саланы өзі басқарған жылдары мал шаруашылығына зияны тиеді, малмен күн көріп отырған қазаққа, егіншілікке тиімсіз деп жайылымдық жерлерді жыртуға жол бермеді. Кейін не болғанын өзіңіз білесіз.

– *Қазақтың белгілі мемлекет және қоғам қайраткері, көрнекті ақыны Кәкімбек Салықов Фазыл Кәрімұлының өмірін арқау еткен «Заман сыры» деген поэмасында «Қазақ болып туған жүрегі Одақты жасқантқан» деп жырлайды. Мен осыны Ф. Кәрібжанов батыл, мінезі тік, тура сөйлейтін, ешкімнен қаймықпаған қайсар жан болған деп түсіндім.*

– Фазыл атамыз жоғары лауазымды қызметтер істей жүріп, елдің, ұлттың жайын бір де ойынан шығармаған. Семейдегі атом жарылысына ашық қарсы шыққан азаматтар көп емес. Солардың бірі – Фазыл атамыз. Ол ашық жағдайда жүргізілетін сынақтардың жергілікті халыққа көп залалы бар екенін жоғары жаққа жеткізіп,

олардың назарын аудармақ болады. Бірақ Мәскеу орынды талапқа құлақ аса қоймайды. Кейін оған қазақтың ірі ғалымы Қаныш Сәтбаев қолдау білдіріп, ақыры ашық сынақтар тыйылып, жер асты сынақтары басталады. Бұл мәселенің түбегейлі шешілуіне тәуелсіздік жылдары, еліміздің Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың арқасында ғана қол жетті. Әрине, атамыздың туған халқына деген жанашырлығын Мәскеу бағалаған жоқ, қайта оны ұлтшылдық деп, реті келсе аяқтан шалуға тырысты. Басқаларын айтпағанның өзінде, сол кезде Қазақстанды басқарып тұрған Н. Беляев оған ашық өшігіп, туған шешесі қайтыс болып жатқанда, анау-мынауды сылтау етіп, жерлеуге қатысуына мүмкіндік бермеген.

Фазыл атамыздың ойындағысын ашық айтатын өр мінезді адам болғанын ол кісіні көргендер, бірге қызмет істегендер естеліктерінде жазады. Біреудің лауазымы жоғары екен деп ешкімнің ығына жығылмаған. Беляев сияқтыларға жақпай қалуының да бір себебі осы. Мысалы, 1958 жылы Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің сол кездегі бірінші хатшысы Н. Беляев Атбасарда жиналыс өткізіп, «Егінді бөлектеп неге ормайсындар?» деп дігірлей бастайды. Оған қарсы уәж айтқандар болмайды. Тек Фазыл Кәрібжанов пен сол кезде үкіметті басқарып жүрген Жұмабек Тәшенев «Ол әдісті ауа райы жағдайын, шаруашылықтардың техникамен жабдықталуын ескермей қолдануға болмайды, мұның аяғы ысырапқа әкеліп соқтыруы мүмкін» деп қарсылық білдіреді. Бірақ кеудемсоқ басшы бой бермейді, өз дегенін істетеді. Соның салдарынан сол жылы Қостанай облысында егіннің жартысы жиналмай қалады.

– Бүгінге жеткен деректерге зер салсақ, Фазыл Кәрімұлының руханият мәселелеріне де көп көңіл бөлгені, қазақ тілінің болашағына алаңдағаны байқалады. Бұл шаруашылық, экономика мәселелерімен айналысқан ел ағаларының бәрінің бірдей бойынан табыла бермейтін қасиет қой. Ол кісі қайтыс болғанда қазақтың Жұмабек Тәшенев, Мұхтар Әуезов сияқты арыстары көз жастарын тыя алмай, егіліпті. Осында не сыр бар?

– Ол кісі сан қырлы адам болған ғой, көп оқыған. Сол кезде «Батыр Баянды», «Манасты», Бұқар жыраудың, Үкілі Ыбырайдың, Махамбеттің жырларын жатқа айтатын. Осы өнеріне сүйсінген мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым Хайдар Арыстанбеков «Фазекеңнің «екінші мамандығы – қазақ әдебиеті» деген екен.

Біз ол кісіге өзіміз барып тұрдық. Жазғы демалысымыздың көп уақыты сол үйде өтетін. Сонда көргенім – атамыз қазақтың бетке ұстар зиялыларымен көп араласты. Үйлеріне Мұхтар Әуезов, Лияс Омаров, Сәбит Мұқанов, Қаныш Сәтбаев, Ғабит Мүсірепов жиі келетін. Күләш Байсейітованы да талай рет көрдім. Солардың бәрінің шығармашылығына зер салып, қолдап отырған. Мұхтар Әуезов өзінің күнделігіне Фазыл Кәрімұлы туралы «Арқа сүйеуге болатын сенімді адам, адамгершілік қасиеттері өте мол, жүрегі мейірімді, мен осындай азаматпен кездескеніме қуаныштымын» деп жазғанынан да көп ой түюге болады.

Атамыз қазақ зиялыларына қолынан келген көмегін жасап отырған. Осындай бір әңгімені маған көзі тірісінде қазақтың көрнекті қаламгерлерінің бірі Қалтай Мұхамеджанов айтқан еді. Кейін ол кісі жазды да.

Ол кезде мен Алматыда қызмет істеймін. Бірде қабылдау бөлмесінде отыратын хатшы қыз «Сізге Қалтай Мұхамеджанов деген жазушы келіп отыр» деді. Ол кісімен араласпсам да сырттай танитынмын, кірсін дедім. Біраз әңгімелестік. Арада біраз уақыт өткеннен кейін Қалекең тағы келді. Осылай үш-төрт қайта кездестік. Соңғы келгенде, үлкен кісі ғой, бір бұйымтайы бар шығар, айта алмай жүр ме деп «Аға, бір көмек керек болса қысылмай айтыңыз» дедім. Ол кісі күліп алды да, «Маған ештеңе керек емес, өзіңді көрейін, әңгімелесейін деп келемін, сені көргенде Фазекеңді көргендей боламын» деді. Сосын маған жанарын тік қадап, «Сен Әжімбет деген ұлы атаңды білесің бе?» деді. Мен естігенім болмаса, білетінім шамалы екенін айттым. Сонда Қалекең былай деп еді: «Сол атаң өз заманында өте атақты адам болған, Омбының аға сұлтаны қызметін атқарған. Шілде айында қайтыс болады.